

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

СЕРІЯ 12

ПСИХОЛОГІЧНІ
НАУКИ

ВИПУСК 38 (62)

Редакційна рада:

В.П.Андрушенко	доктор філософських наук, професор, академік, АПН України, ректор НПУ імені М.П.Драгоманова (<i>голова Редакційної ради</i>)
А.Т.Авдієвський	Почесний доктор, професор, академік АПН України
В.П.Бех	доктор філософських наук, професор;
О.В.Биковська	кандидат педагогічних наук, доцент
В.І.Бондар	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
Г.І.Волинка	доктор філософських наук, професор, академік УАПН (<i>заступник голови Редакційної ради</i>)
А.П.Грищенко	доктор філологічних наук, професор, академік АПН України
П.В.Дмитренко	кандидат педагогічних наук, професор
І.І.Дробот	доктор історичних наук, професор
М.І.Жалдак	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
Л.І.Мацько	доктор філологічних наук, професор, академік АПН України
О.Г.Мороз	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
О.С.Падалка	кандидат педагогічних наук, професор
В.М.Синьов	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
В.К.Сидоренко	доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України
М.І.Шкіль	доктор фізико-математичних наук, професор, академік АПН України
М.І.Шут	доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент АПН України

Відповідальні редактори

Долинська Л.В., кандидат психологічних наук, професор

Редакційна колегія

Максименко С.Д., дійсний член АПН України, доктор психологічних наук, професор.
Чепелева Н.В., член-кореспондент АПН України, доктор психологічних наук, професор.
Говорун Т.В., доктор психологічних наук, професор.
Приходько Ю.О., доктор психологічних наук, професор.
Фомічова Л.І., доктор психологічних наук, професор.
Титаренко Т.М., доктор психологічних наук, професор.
Долинська Л.В., кандидат психологічних наук, професор.

Збірник зареєстровано у Державному комітеті телебачення і радіомовлення України. Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації від 01.06.2004. Серія КВ № 8818.
Вища атестаційна комісія України визнала журнал фаховим виданням з психологічних наук (Постанова Президії ВАК України №3-05/7 від 30.06.2004).

Схвалено рішенням Вченої ради
НПУ імені М.П.Драгоманова

© НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012

ЗМІСТ

Розділ І. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Гріньова О.М. Взаємозв'язок темпераменту і характеру як психологічна проблема.....	3
Мосол Н.О. Психологічна корекція психоемоційного стану жінок в період очікування дитини.....	10
Крюкова О.В. Психологічні закономірності соціального розвитку особистості.....	15
Фриз І.В. Психологічні фактори розвитку вольових якостей особистості.....	22
Вятоха И.Ю. Вербальные характеристики музыкального тембра как основа исследования его воздействия на психику человека: теоретический анализ.....	30
Волошко Н.І. Психологічні вправи для розвитку саногенної соціальної самореалізації, здорової спрямованості стилю життя.....	38
Курганька Л.О. Співвідношення понять «Я-концепція» та «професійна ідентичність» в сучасних психологічних дослідженнях.....	45
Могила А.С. Соціальний страх: психологічне дослідження феномену.....	52
Козачук С.А., Портяна О.В. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми пізнавальної активності.....	59
Зінченко А.В. Риси особистості, що обумовлюють соціально-психологічну адаптацію хворого на епілепсію.....	66

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Проблема розвитку вольових якостей у молоді є доволі важливою в сучасній психології. На сьогодні гостро стоїть питання розвитку особистості, яка б могла успішно функціонувати в суспільстві, адже з кожним роком ускладнюються і підвищуються вимоги до юнаків та дівчат. Тому, дослідження факторів розвитку вольової сфери, що впливають на становлення особистості з високорозвиненими вольовими якостями, здатної долати труднощі та досягати успіху в життєвих ситуаціях є досить актуальним.

22

Проблема факторів психічного розвитку особистості в цілому та вольової сфери зокрема розглядалася в численних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених (Л.І. Божович [3], І.С. Кон [9], Р. Ассаджиолі [17] та ін.). Також науковцями (А.І. Висоцький [5], В.К.Калін [8], В.И.Селіванов [12] та ін.) констатується певна недостатність волі у сучасних юнаків. Водночас, існують дослідження, які вказують, що наявність необхідних передумов для розвитку вольових якостей у цьому віці не гарантує їх розвитку належною мірою у студентів, молодь виявляється не спроможною долати труднощі і перешкоди в життєвих ситуаціях та у навчально-професійній діяльності.

Метою даною статті є визначення факторів, що детермінують розвиток вольової сфери особистості. Поставлена мета передбачала розв'язання ряду завдань:

- виділити фактори, що визначають розвиток вольової сфери;
- виявити особливості особистості, які детермінують прояв вольових якостей.

Питання розвитку вольової сфери постає в аспекті становлення особистості в цілому, оскільки воля є її невід'ємним компонентом, та формується при взаємодії з іншими чинниками. Традиційно у вітчизняній психології фахівцями виділяються внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на формування особистості. Провідна роль у формуванні особистості, на думку фахівців, належить зовнішнім факторам, водночас, вчені не заперечують важливості внутрішніх. Так, зокрема С.Л. Рубінштейн [11] вважав, що зовнішні фактори діють через внутрішні умови, які формуються під впливом зовнішніх.

Вивчаючи розвиток та формування вольової сфери, фахівці (А.І. Висоцький [5] Є.П. Ільїн [7], В.І. Селіванов [14] та ін.) вказують на її залежність від типологічних особливостей нервової системи. Так, Є.П. Ільїн [7] прояв вольових якостей обумовлює нейродинамічними особливостями та вважає, що кожній вольовій якості відповідає свій типологічний комплекс. У власних дослідженнях В.К. Каліна [8] встановлено, що типологічні особливості нервової системи здебільшого впливають на частоту виникнення ситуацій, які вимагають вольового регулювання, а не на ефективність вольового регулювання.

Характеризуючи умови становлення особистості вчені провідну роль відводять віковим психічним новоутворенням. Важливими факторами для формування волі в юнацькому віці вчені вважають: розвиток самосвідомості (І.С. Кон [9], Р. Ассаджиол [17] та ін.); становлення Я-концепції (І.С. Кон [9] та ін.); особистісне та професійне самовизначення (Л.І. Божович [3] та ін.).

Становлення і прояв вольової регуляції в концепції О.В. Бикова [4] залежить від вікової кризи психічного розвитку. На думку автора, розв'язання кризи в юнацькому віці призводить до прояву активності, внутрішньої боротьби суперечностей між дорослим життям та почуттям невпевненості в собі. Вольова регуляція в цьому віці характеризується цілісністю свого прояву, людина стає суб'єктом свого розвитку.

Вагомим фактором у розвитку вольової сфери особистості є активність особистості (К.А. Абульханова-Славська [1], В.О. Татенко [15] та ін.). На важливість становлення індивіда як суб'єкта психічної активності вказував В.О. Татенко [15]. Вчений вважає, що “сформований цілісний суб'єкт психічної активності набуває здатності цілеспрямовано реалізувати свою потребу у подальшому розвитку власної психіки та своїх суб'єктних можливостей, а також забезпечити їх раціональне задіяння в різних програмах життєдіяльності”.

Воля, як один з проявів активності людини, на думку В.І. Селіванова [13], проявляється в її соціальній активності – в трудовій, навчальній та суспільній діяльності. Вона найбільш яскраво функціонує, коли людина здійснює: нові дії; відомі дії, але в незвичній ситуації і в незвичний час; відомі дії, але які вимагають більш прискореного або уповільненого темпу; відомі дії, але в незвичному стані; відомі, але які не схвалюються особистістю, монотонні дії. В своїх роботах К.А. Абульханова-Славська [1], прояв активності особистості співвідносить з відповідальністю та

23

ініціативою. Ці якості пов'язує з здійсненням необхідності своїми силами, самостійно відповідно до вимог, які ставляться перед самим собою; рівнем домагань, наявністю установок на подолання труднощів. Оптимальне співвідношення рівня домагань з вимогами до себе сприяє підвищенню активності для досягнення бажаних результатів. Занижений рівень домагань призводить до зменшення вимог до себе, очікування допомоги та зниження активності. Висока рефлексивність, підвищений самоконтроль також знижують активність та пригнічують ініціативу. Фактором, що перешкоджає відповідальності, за дослідженнями вченої, є установка на успіх в очах оточуючих, прагнення до публічності. Прийняття відповідальності також пов'язане з впевненістю і власними критеріями саморегуляції.

Узагальнення робіт (А.І. Висоцький [5], В.К.Калін [8], В.І. Селіванов [13] та ін.) дозволило виділити в формуванні вольових якостей фактор діяльності. За конкретних умов життя людина отримує не однаково сприятливі підкріплення своїй активності з різних сфер діяльності, в результаті формуються різні типи людей за вольовими проявами. Особистість розвивається в процесі участі її в різних видах діяльності. В результаті формується досвід особистості, який складає сильний психологічний пласт. На його основі розгортається формування всіх важливих тенденцій особистості. В.І. Селіванов [13] підкреслює, що для формування життєвого досвіду та волі важливою виступає будь-яка діяльність: та, яка виконується за переконанням і та, яка виконується за наказом, примусом.

Розглядаючи питання розвитку волі, А.Ц. Пуні [10] вважав, що такий розвиток детермінується конкретними умовами життя та діяльності людей, різноманітні прояви волі будуть залежати від більшої різноманітності умов.

Дещо по-іншому розглядає вольову активність А.І. Висоцький [5], вказуючи на її обумовленість зовнішніми впливами, мотивацією та свідомою самостимуляцією. Спонукальна сила зовнішніх впливів визначається рядом факторів: відношенням особистості до цих впливів: при позитивному відношенні сила впливу зростає, при негативному – спадає.; відношення має важливе значення, якщо вольова активність здійснюється переважно через задану ззовні стимуляцію; відношення не суттєво відображається на результаті активності, якщо вона здійснюється за свідомою самостимуляцією.

Більшість учених (Л.І. Божович[3], В.І. Селіванов [12] та ін.) одним з головних факторів розвитку вольових якостей вважають виховання та самовиховання. Так, В.І. Селіванов [12] стверджував, що воля зростає лише в боротьбі з труднощами. Також фахівці відзначають залежність прояву вольових якостей від сімейних умов, належності до різних видів діяльності,

взаємовідносини з оточуючими людьми, тривалість занять особистості тим чи іншим видом діяльності, різноманітні інтереси, характер зовнішньої самостимуляції.

Важливим фактором у становленні вольової сфери особистості вчені (Л.І. Божович [3], В.І. Селіванов [13] та ін.) виділяють моральний компонент. На думку Л.І. Божович [3], стійкі переконання, цілісний світогляд особистості пов'язані з вольовою організацією особистості.

Е.Г. Ширяєва [16] в процесі свого дослідження розширила перелік факторів, що впливають на розвиток вольових якостей: емоційне благополуччя в сім'ї, стиль дитячо-батьківських стосунків; мотиваційна сфера та характерологічні особливості. Вчена зазначає, що стиль вольової поведінки залежить від внутрішніх (особистісних) та зовнішніх (умови навчання, емоційне відношення в сім'ї) факторів. Особливий вплив на прояв вольової активності здійснює фактор виховання в сім'ї. В дослідженні особливостей окремих вольових якостей виявленні певні закономірності. Зокрема, прояв самостійності знижує висока тривожність, а особистісні прояви прагнення до комунікації, висока вербалізація, навпаки, обумовлюють її вираженість.

Виходячи з узагальнення цих та інших досліджень, ми погоджуємося з тим, що у формуванні вольових якостей важливу роль відіграють як зовнішні так і внутрішні фактори. До внутрішніх факторів можна віднести: індивідуально-типологічні особливості нервової системи, вікові та статевоспецифічні особливості та ін. До

24

зовнішніх факторів ми відносимо різні умови життєдіяльності та виховання.

Щодо засобів формування вольової сфери, то, як показує узагальнення досліджень, існують різні підходи. Так, одні фахівці перевагу віддають природнім особливостям. Інші - зовнішнім. Більш специфічно до розвитку

волі підходить Р. Ассаджиолі [17], вказуючи, що на цей процес позитивно впливають постійні тренування з використанням конкретних технік.

Ці та інші дослідження дають підставу констатувати: прояв певних вольових якостей залежить від індивідуально-типологічних та статевих вікових особливостей; розвиток волі пов'язаний з розвитком всіх її психологічних компонентів: мотиваційного, емоційного, когнітивного; формування волі пов'язане зі становленням самосвідомості, Я-концепції, особистісного та професійного самовизначення; активність особистості є необхідною передумовою саморозвитку та самовиховання; воля проявляється та розвивається в діяльності, особливо при виконанні нових видів роботи, або діяльності, яка вимагає прояву вольових зусиль; прояв вольових якостей залежить також від відповідних умінь та навичок; формування вольових якостей може здійснюватися за допомогою тренінгових завдань.

Безперечно, поділ вказаних факторів на зовнішні та внутрішні є досить умовним, але важливим при організації чи розробці системи, яка орієнтована на розвиток, формування та корекцію тих чи інших вольових якостей.

Дані про зв'язок особливостей особистості та вольових якостей, отримані в процесі теоретичного пізнання проблеми, дозволяють припустити, що загальний рівень розвитку вольових якостей, які використовує людина для досягнення мети, співвідношення їх прояву, відображається в специфіці особливостей особистості.

Для проведення дослідження ми використали комплекс методів дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, психодіагностичні методи: методика дослідження самооцінки вольових якостей студентів Н.Б. Стамбулової; опитувальник вольового самоконтролю (ВСК) А.П. Зверькова та Є.В. Ейдмана; методика діагностики емоційної зрілості О.Я. Чебикіна; 16 RF опитувальник Р.Кеттелла; методика діагностики особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач Т. Елерса; методика дослідження локусу контролю

Дж. Роттера. Для обробки отриманих даних був використаний кореляційний та факторний аналіз.

У дослідженні брали участь 337 студентів які навчаються на різних факультетах в вузах м. Житомира: студенти факультету іноземних мов та історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка, студенти факультету правознавства Житомирського інституту МАУП.

Досліджуючи студентів з високим рівнем прояву вольової сфери, ми прагнули уточнити які з їх особливостей особистості більшою мірою пов'язані з формуванням саме вольових якостей

Розглядаючи результати первинних даних, отриманих у представників різних спеціальностей, ми бачимо, що показники прояву вольових якостей варіюють від мінімальних до максимальних значень. На основі первинних даних, респондентів кожної спеціальності було поділено умовно на дві групи: з високим рівнем розвитку вольової сфери та з низьким рівнем її розвитку. Дані відмінності статистично достовірні [2]. Тому у своєму дослідженні ми розглянемо групи студентів з високим рівнем прояву вольових якостей та встановимо існування взаємозв'язків між проявом вольових якостей та особливостей особистості.

У студентів факультету правознавства з високим рівнем розвитку вольової сфери при розгляді кореляційних взаємозв'язків показників вольових якостей з особливостями особистості

25

було встановлено, що показник цілеспрямованості корелює з ініціативністю ($r=0,43$; $p<0,05$) та соціальною сміливістю ($r=0,47$; $p<0,01$). Показник – сміливість та рішучість корелює: позитивно з соціальною сміливістю ($r=0,52$; $p<0,01$) та негативно з напруженістю і занепокоєнням ($r=-0,39$; $p<0,05$). Вираженість та генералізованість показника ініціативності та самостійності позитивно корелює з прагненням домінувати ($r=0,48$;

$p < 0,01$), імпульсивністю ($r = 0,51$; $p < 0,01$), дипломатичністю ($r = 0,41$; $p < 0,05$) та негативно – з мотивацією уникнення невдач ($r = - 0,50$; $p < 0,01$). Вольовий самоконтроль високо значимо корелює з домінантністю ($r = 0,50$; $p < 0,01$). Емоційна саморегуляція позитивно корелює з імпульсивністю ($r = 0,49$; $p < 0,01$), соціальною сміливістю (П23: $r = 0,41$; $p < 0,05$).

Узагальнюючи ці результати, можна сказати, що студентів факультету правознавства з високорозвиненою вольовою сферою характеризують встановлені взаємозв'язки цих якостей з особистостями особистості: домінантності, імпульсивності, соціальної сміливості, конформізму, що вказує на прагнення молоді досягати власних цілей та їх активну життєву позицію.

Для визначення специфічних особливостей, нами були розглянуті взаємозв'язки показників, які визначені у факторному аналізі.

Отримані результати показали, що найбільш вагомим у студентів факультету правознавства з високорозвиненою вольовою сферою є фактор “наполегливості” (17,07%) Фактор формується з показників, що характеризують наполегливість та завзятість, вольовий самоконтроль та цілеспрямованість. Другий фактор “імпульсивності” (11,56%) складається з двох полюсів. На першому зосереджені показники імпульсивності, експресивності та ініціативності. На другому – прямолінійність, що свідчить про активну спрямованість молоді на шляху до запланованого, їх емоційність. Третій фактор “впевненості” (10,46%) також має два полюси. Перший представлений емоційною стійкістю та розвиненістю уяви; другий – впевненістю в собі та розслабленістю. Ці дані вказують на те, що представники цієї групи спокійні, впевнені в собі і у власних силах, з високим творчим потенціалом.

Таким чином, студенти факультету правознавства з високо розвинутою вольовою сферою характеризуються наполегливістю при

досягненні мети, емоційністю та впевненістю у власних можливостях, що дозволить їм досягти успіху в оволодінні обраною спеціальністю.

У групі студентів історичного факультету з високо розвиненими вольовими якостями кореляційний аналіз встановив наявність значної кількості взаємозв'язків вольових якостей з особливостями особистості. Вираженість цілеспрямованості корелює з товариськістю ($r = 0,43$; $p < 0,01$) та мотивацією до успіху ($r = 0,41$; $p < 0,01$). Показник генералізованості сміливості та рішучості корелює: позитивно з інтелектом ($r = 0,54$; $p < 0,01$), імпульсивністю ($r = 0,47$; $p < 0,01$) та негативно з тривожністю ($r = -0,49$; $p < 0,01$), мотивацією до успіху ($r = -0,35$; $p < 0,05$). Показник ініціативності та самостійності позитивно корелює з інтелектом ($r = 0,44$; $p < 0,01$), імпульсивністю ($r = 0,45$; $p < 0,01$), соціальною сміливістю ($r = 0,48$; $p < 0,01$) та негативно з тривожністю ($r = -0,41$; $p < 0,01$). Досить велику кількість зв'язків має показник вольового самоконтролю, він позитивно корелює з радикалізмом ($r = 0,50$; $p < 0,01$) та негативно з експресивністю ($r = -0,36$; $p < 0,05$), емпатійністю ($r = -0,46$; $p < 0,01$), дипломатичністю ($r = -0,39$; $p < 0,05$) та нонконформізмом ($r = -0,40$; $p < 0,01$).

Отже, у студентів-істориків прояв вольових якостей тісно пов'язаний з емоційною та інтелектуальною сферами, що, можливо, обумовлюється спрямованістю майбутньої професійної діяльності.

Вивчення факторних даних у студентів історичного факультету з високим рівнем розвитку вольової сфери показало, що найбільш вагомим є фактор впевненості в собі (17,14%) Фактор містить два полюси. Перший представлений показниками сміливості та рішучості, емоційної саморегуляції. Другий – показником впевненості в собі. Таким чином, впевненість у

собі, з одного боку, визначає прояв прийняття швидких рішень, сміливості, з іншого – контролюється високим рівнем саморегуляції. Другий

фактор “мотивації уникання невдач” (13,56%) містить показники мотивації уникання невдач та високої нормативності поведінки. Третій фактор “самовладання” (9,27%) складається з двох полюсів. Перший містить показники вольового самоконтролю, самовладання та витримки. Другий – емпатії та експресії. Таке поєднання зазначених показників може вказувати на високий рівень самоконтролю та самовладання, які в студентів історичного факультету детермінуються низькою емоційністю. Четвертий фактор “цілеспрямованості” (7,48%) формується з показників цілеспрямованості, наполегливості та завзятості. Такі дані свідчать про вміння студентів ставити перед собою цілі та досягати їх за рахунок прояву наполегливості, прагнення доводити розпочате до кінця.

Такі особливості факторної структури дозволяють характеризувати студентів історичного факультету з високим рівнем прояву вольової сфери як впевнених в собі, врівноважених, цілеспрямованих, але, водночас, при досягненні запланованого вони намагаються уникати ситуацій, які призводять до невдачі.

У студентів факультету іноземних мов з високим рівнем прояву вольових якостей кореляційний аналіз встановив певні взаємозв'язки вольових якостей з особливостями особистості. Так показник вираженості цілеспрямованості корелює з соціальною сміливістю ($r = 0,67$; $p < 0,01$); сміливості та рішучості з товариськістю ($r = 0,60$; $p < 0,01$); ініціативності та самостійності позитивно корелює з прагненням домінувати ($r = 0,53$; $p < 0,01$), соціальною сміливістю ($r = 0,53$; $p < 0,01$) та негативно з самоконтролем ($r = -0,49$; $p < 0,05$). Наполегливість та завзятість корелює з товариськістю ($r = 0,49$; $p < 0,05$) та мотивацією до успіху ($r = 0,47$; $p < 0,05$). Слід зазначити, що для цієї групи досліджуваних характерними виявилися значущі зв'язки між показником інтелекту та певними вольовими якостями: самовладанням та витримкою ($r = 0,55$; $p < 0,05$), вольовим самоконтролем ($r = 0,65$; $p < 0,01$), наполегливістю ($r = 0,59$; $p < 0,01$), самовладанням ($r = 0,64$; $p < 0,01$). Також

вольовий самоконтроль обернено пов'язаний з тривожністю ($r = -0,47$; $p < 0,05$), а показник самовладання з інтернальним локусом контролю ($r = 0,72$; $p < 0,01$).

Узагальнюючи наведене, можна сказати, що студентів факультету іноземних мов з високим рівнем розвитку вольових якостей характеризує товариськість, прагнення до домінантності, соціальна сміливість, абстрактність мислення та інтернальний локус контролю.

Вивчення факторних даних у даній групі студентів показало, що найбільш вагомим є фактор “вольового самоконтролю” (17,90%), який складається з показників вольового самоконтролю, самовладання та витримки, наполегливості, самовладання та інтелекту. Такі дані можуть характеризувати представників виділеної групи як осіб з високим самоконтролем та вмінням тримати себе в конфліктних та несприятливих ситуаціях. Другий фактор “соціальної сміливості” (17,09%) утворений двома полюсами. Перший полюс складається з показників соціальної сміливості, імпульсивності, експресії, емпатії, цілеспрямованості, домінантності. Другий представлений показником прямолінійності. Отже, для студентів даної групи властивою є активність в соціальних контактах, емоційність, чуйне ставлення до людей, а також прагнення домінувати та досягати поставлених цілей. Третій фактор “емоційної стійкості” (11,20%) також має два полюси. Перший представлений показниками напруженості, підозрілості, радикалізму та мотивації уникання невдач. Другий – емоційною стійкістю, сміливістю та рішучістю, від'ємний характер зв'язку вказує на низький їх прояв у визначеній групі студентів. Також останнім властиве критичне відношення до навколишнього, певна напруженість, яка проявляється в прагненні уникнути невдачі.

Таким чином, студентам факультету іноземних мов з високим рівнем прояву вольової сфери притаманні, з одного боку, самовладання, дотримання соціальних норм, самоконтроль, а

з іншого - вони налаштовані на певну розкутість, домінування, соціальну сміливість. Названі якості виражаються переважно в емоційній сфері. Також необхідно відзначити, що проявляючи свою індивідуальність представники вказаної групи намагаються уникати несприятливих ситуацій та невдач.

Узагальнюючи отримані результати, можна дійти висновку, що в групах студентів різних спеціальностей високий рівень прояву вольової сфери детермінується тісним взаємозв'язком вольових якостей особистості та характеризується стійкістю та інтегрованістю. Також високий прояв вольових якостей пов'язаний з наявністю таких особистісних властивостей: соціальна сміливість, імпульсивність, впевненість у собі.

Отримані теоретичні та експериментальні дані можуть бути враховані при побудові програми цілеспрямованого розвитку вольової сфери з урахуванням певних особистісних особливостей, які залежать також від специфіки навчально-професійної діяльності

Підсумовуючи результати виконаного дослідження, зробимо ряд висновків:

1. Визначено, що на процес формування вольової сфери особистості впливають зовнішні та внутрішні фактори. До внутрішніх віднесено індивідуально-типологічні особливості нервової системи, різні особливості особистості. До зовнішніх - різні умови життєдіяльності та виховання. Також, розвиток волі пов'язаний з розвитком всіх її психологічних компонентів: мотиваційного, емоційного, когнітивного; активність особистості є необхідною передумовою саморозвитку та самовиховання; воля проявляється та розвивається в діяльності, особливо при виконанні нових видів роботи, або діяльності, яка вимагає прояву вольових зусиль.

2. Виявлено, детермінованість прояву вольових якостей особливостями особистості. Так, студенти факультету правознавства з високо

розвинутою вольовою сферою характеризуються наполегливістю при досягненні мети, емоційністю та впевненістю у власних можливостях, прагненням домінувати. Студенти історичного факультету з високим рівнем прояву вольової сфери впевнені в собі, врівноважені, цілеспрямовані, але, водночас, при досягненні запланованого вони намагаються уникати ситуацій, які призводять до невдачі. Студентам факультету іноземних мов з високим рівнем прояву вольової сфери притаманні, з одного боку, самовладання, дотримання соціальних норм, самоконтроль, а з іншого - вони налаштовані на певну розкутість, домінування, соціальну сміливість.

На підставі наведених результатів можна припустити, що розвиток вольової сфери молоді впливає на вибір професії, або ж при потребі юнаки розвивають у собі вольові якості та особливості особистості, які знадобляться в майбутній професійній діяльності.

Перспективним напрямком нашої подальшої роботи є впровадження отриманих результатів дослідження в систему навчально-професійної підготовки молоді з метою формування та розвитку особистості з високою розвинутою вольовою сферою.

Література

1. *Абульханова-Славская К.А.* Типология активности личности / *К.А. Абульханова-Славская* // Психологический журнал. – 1985. – Т.6, № 5. – С. 3-18.
2. *Березовська І.В.* Психологічні особливості студентів з різними рівнями вольової сфери / *І.В. Березовська* // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. - №25 (49). – С. 141-149.
3. *Божович Л.И.* Проблемы формирования личности. Избр. психол. тр. / *Л.И. Божович.* - М.: Воронеж, 2001. – 349 с.

4. *Быков А.В.* Становление волевой регуляции в кризисные периоды развития личности / *А.В. Быков* // Прикладная психология и психоанализ. – 2002. - №4. – С. 5-25.
5. *Висоцкий А.И.* Волевая активность школьников и методы ее изучения. Учебное пособие./ *А.И. Висоцкий.*– Челябинск, 1979. – 69 с.
6. *Иванников В.А.* Психологические механизмы волевой регуляции / *В.А. Иванников.*– М.: Издательство УРАО, 1998. – 142с.
7. *Ильин Е.П.* О соотношении понятий, характеризующих волевую активность человека / *Е.П. Ильин* // Эмоционально-волевая регуляция поведения и деятельности. Тезисы всесоюзной конференции молодых ученых. Симферополь, 1983. – С. 140-142.
8. *Калин В.К.* Воля, эмоции, интеллект / *В.К. Калин* // Эмоционально-волевая регуляция поведения и деятельности. Тезисы всесоюзной конференции молодых ученых. Симферополь, 1983. – С 171-175.
9. *Кон И.С.* Психология юношеского возраста / *И.С Кон.* – М.: Просвещение, 1979. – 175 с.
10. *Пуни А.Ц.* Воспитание воли спортсмена / *А.Ц. Пуни.* – М- Л., 1958. – 66с.
11. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии / *С.Л. Рубинштейн.* – Спб.: Питер, 2001. – 720 с.
12. *Селиванов В.И.* Волевая регуляция активности личности / *В.И. Селиванов* // Психологический журнал. – 1982. – Т.3, № 4. – С. 14-24.
13. *Селиванов В.И.* Избранные психологические произведения (воля, ее развитие и воспитание) / *В.И.Селиванов.* Рязанский пед. институт. – Рязань, 1992. – 576с.
14. *Селиванов В.И.* Проблема воли в советской психологии / *В.И. Селиванов* // Вопросы психологии. – 1964. – №1. – С. 83-93.
15. *Татенко В.А.* Субъект психической активности: поиск новой парадигмы / *В.А. Татенко* // Психологический журнал. – 1995. – Т.16, № 3. – С. 23-34.

16. *Ширяева Э.Г.* Волевая активность в подростковом возрасте, ее развитие и коррекция: Автореф.дисс...канд.психол.наук: 19.00.07./ Ширяева Эльвира Геннадьевна. – Иркутск, 2003. – 16 с.
17. *Assagioly R.* The act of will / *R.Assagioly.* – London.: Wildwood House, 1974. – 278 p

И.В. Фриз. Психологические факторы развития волевых качеств личности.

Статья посвящена исследованию факторов, которые влияют на формирование волевой сферы личности.

Определено, что на формирование волевой сферы личности влияют внешние (разные условия жизнедеятельности и воспитания) и внутренние (индивидуально-типологические особенности нервной системы, возрастные и половые особенности) факторы.. Показано, что проявление волевых качеств у студентов разных специальностей отличается и детерминировано особенностями личности: стремлением доминировать, уверенностью, самоконтролем, интернальным локусом контроля, мотивацией к успеху и др.

I.V. Friz. Psychological factors of development of personality volitional qualities.

The Article is devoted to research of factors which have influence on forming of personality volitional sphere.

It is determined that external (different conditions of vital functions and upbringing) and internal (individual and topological peculiarities of nervous system, age-dependent and sexual peculiarities) factors have influence on

forming of personality volitional sphere. It is shown that demonstration of students volitional qualities is determined by special features of personality: by aspiration for domination, confidence, internal control locus, motivation to be a success, etc.